

Diana Stolac
Pedagoški fakultet, Rijeka

NAZIVI HRVATSKOGA JEZIKA OD PRVIH ZAPISA DO DANAS

Od prvih zapisa na hrvatskome jeziku do danas može se pratiti šarolikost nazivlja za hrvatski jezik. Do narodnoga je preporoda u uporabi velik broj naziva, a u radu se izdvajaju: *hrvatski* (*harvacki, hervacki, horvacki, rvacki, rvaski, arvacki...*), *slovenski* (*sloviniski, slovenski...*) i *ilirski* (*ilirički...*), te uži nazivi *dalmatinski, bosanski* i *slavonski*, dok imenovanje jezika *domaćim* (*domaćim*), *domorodnim, materinskim, našim* ili *naškim* nema status termina. Vrlo su rijetki složeni nazivi, kao npr. *horvatsko-slavinski* ili *iliro-slavenski*, a i bili su obično u djelima samo jednoga autora. Analiza pokazuje da do sredine 19. stoljeća nije bilo zapisa koji bi odgovarali kasnijim konstrukcijama tipa *hrvatski ili srpski jezik*, odnosno *hrvatskosrpski jezik*.

Hrvatski jezik naziv je koji je kontinuirano u uporabi od prvih zapisa do danas.

Od prvih zapisa na hrvatskome jeziku do današnjih dana može se pratiti šarolikost nazivlja za hrvatski jezik. Usustavljanje naziva jezika jedan je od važnih standardizacijskih zadataka. U povijesti hrvatskoga književnog jezika pratimo višestoljetno supostojanje različitih hrvatskih književnojezičnih tipova sve do sredine 19. stoljeća i izbora nacionalnoga književnog jezika. Opća obvezatnost uporabe nacionalnoga književnog jezika popraćena je od tada do danas zakonskim propisima koji su jednoznačno određivali naziv jezika, a odmah su primjenjivani u državnoj upravi, školstvu i izdanjima brojnih jezikoslovnih priručnika. Stoga se u ovome radu nazivi za jezik u dopreporodno vrijeme prate i prikazuju prema uporabi u književnim i jezikoslovnim djelima, dok se za posljednje stoljeće i pol koncentriraju u zakonski akti.

Do narodnoga je preporoda u uporabi velik broj naziva, a najčešći su: *hrvatski* (*harvacki, hervacki, horvacki, rvacki, rvaski, arvacki...*), *slovenski* (*sloviniski, slovenski...*) i *ilirski* (*ilirički...*). O nazivu hrvatskoga jezika i zamjenjivosti naziva *slovenski* i *hrvatski* upućujemo na postojeću literaturu – članke Benedikte Zelić-Bučan »Narodni naziv hrvatskog jezika tijekom hrvatske povijesti« te Radoslava Katičića »Slovenski“ i ”hrvatski“ kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti¹. Što se tiče imena *ilirski*, i on se nalazi s njima u kombinaciji, o čemu najbolje svjedoče tri stara hrvatska rječnika. Prvi je rječnik Jakova Mikalje s usporednim naslovima *Blago jezika slovinškoga – Thesaurus Linguae Illyricae* iz 1649. godine. Drugi je Sušnik–Jambrešićev *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples*² iz 1742. godine, gdje postoji natuknica: *illyricus = ilirijanski, ali slovenski, horvatcki*; odnosno ima status termina, budući da se, osim u naslovu rječnika, nalazi i u ostalim naslovima u uvodu ili dodatku rječnika: *Orthographia seu recta croatice (generalis vocabulo illyrice, seu slavonice) scribendi ratio; Index illyrico, sive croatico-latinus*. Treći je možda po nazivu jezika najzanimljiviji. Naime, Dragutin Parčić objavio je svoj hrvatsko-talijanski rječnik u tri izdanja: *Rječnik ilirsko-talijanski* (1858), *Rječnik slovinško-talijanski* (1874) i *Rječnik hrvatsko-talijanski* (1901)!

Analiza koja slijedi pokušat će pokazati kakva je uporaba navedenih, ali i drugih naziva tijekom stoljećâ pismenosti na hrvatskome jeziku. Također nas zanima može li praćenje uporabe ovih naziva u djelima najznačajnijih hrvatskih književnika i jezikoslovaca pokazati određena pravila distribucije uvjetovana kako vremenski tako i prostorno.

Rečeno je da je *slovenski* (*sloviniski/slovenski*) jezik u dopreporodnome periodu jedan od češćih naziva za hrvatski jezik. Varijante su toga naziva ovisile o književnojezičnome tipu kojemu je pripadalo djelo pojedinih autora, odnosno o mjesnim govorima u osnovici književnih jezika, pa je u ikavaca (čakavaca i štokavaca) oblik *sloviniski*, a u ekavaca (kajkavaca) *slovenski*³.

¹ Oba su članka objavljena u časopisu *Jezik*, časopisu za kulturu hrvatskoga književnog jezika: Benedikta Zelić-Bučan, Narodni naziv hrvatskog jezika tijekom hrvatske povijesti, *Jezik* 19/1971, str. 1–18, 38–48; Radoslav Katičić, ”Slovenski“ i ”hrvatski“ kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti, *Jezik* 36/1989, str. 97–109.

² Navodi su prema izvornim tekstovima ili posredno iz hrestomatije Josipa Vončina *Jezična baština – lingvostilistička hrestomatija hrvatske književnosti od kraja 15. do početka 16. stoljeća*, Split 1988. Konzultirane su dalje i sljedeće knjige: Zlatko Vince, *Putovina hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1978, Milan Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb 1993. i dr.

³ Za današnji *slovenski jezik* u tome su periodu u uporabi razne varijante naziva *kranjski/krajski/kranski*.

Naziv *slovenski* nalazimo u srednjovjekovnim hrvatskologoljskim tekstovima, a od novodobnih je književnika i jezikoslovaca velik broj upotrebljavao te nazive, pa ovdje neke izdvajamo kronološki. Među renesansnim je autorima sintagmu *jezik slovenski* upotrebljavao Petar Hektorović, dok su Mavru Vetranoviću *hrvatski jezik* i *jezik slovenski* zamjenjivi nazivi. Još je više potvrda u djelima sljedećega, 17. stoljeća, kako među čakavcima, tako i među štokavcima. Zapisan je u djelima posljednjih značajnih pisaca na čakavskom književnom jeziku kao što su Matija Matulić Alberti (*naše slovenske riči*) i leksikograf Ivan Tanclinger Zanotti (*naš harvatski i slovenski jezik; čistim naravskim slovenskim jezikom*), te u jednom čakavskom molitveniku *Brašno duhovno*, što ga je 1693. godine sastavio Nikola Hermon Riječanin za Brašćinu Svetoga Križa u Rijeci: *za masicu budu letanije od Muke Isukarstove slovenske*. *Slovenski* je izbor i splitskoga pisca Ivana Petra Marchija koji u 18. stoljeću prihvaća štokavštinu (*iz inih jazikov u ovi naš slovenski; najizvrsnije slovenske beside*). Naziv *slovenski* za hrvatski jezik također je i među kulturnim djelatnicima čija su djela nastala na štokavskom književnom jeziku. Rabe ga na primjer u 17. stoljeću Matija Divković (*jezika slovenskoga*), Bartol Kašić (*naša besiden'ja slovenska*), Rajmundo Đamanjić (*jezik slovenski*) i Jakov Mikalja (*jezik slovenski*), u 18. stoljeću Ignjat Đurđević (*uredbe od skladopisja slovenskoga*), Andrija Kačić Miošić (*slovenski jezik*) i Antun Kanižlić (*riči slovenske*), na pragu 19. stoljeća Joakim Stulli (*slovenski jezik*)... Već se iz samo tih izdvojenih autora vidi da naziv nije ni vremenski ni prostorno ograničen, budući da smo među pregaocima štokavskoga književnoga jezika našli potvrde u rasponu od više od dva stoljeća, a prostorno smo zaokružili ne samo štokavski Dubrovnik, Makarsko primorje, Bosnu i Slavoniju, nego i čakavsko područje, gdje se od 17. stoljeća pisci opredjeljuju za štokavsku stilizaciju književnoga jezika. U nekih je među navedenim autorima naziv *slovenski* zasigurno promišljen i svjestan izbor termina jer je i dio naslova djela trojice Dubrovčana (rođenih ili naturaliziranih). Redom ga nalazimo u naslovu značajne ortografske rasprave Rajmunda Đamanjića *Nauk za pisati dobro latinskijema slovima riječi jezika slovenskoga kojijem se Dubrovčani i sva Dalmacija kako vlastitijem svojijem jezikom služi* iz 1639. godine (razumljivo i u podnaslovu: *Način za dobro pisati riječi jezika slovenskoga slovima latinskijema*⁴), zatim jednoga od najznačajnijih hrvatskih rječnika – *Blago jezika slovenskoga – Thesaurus Linguae Illyricae* i uza nj dane talijanske gramatike naslovljene *Gramatika talijanska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik, koga slovenski upisa otac Jakov Mikalja* iz 1649. godine⁵, a i u naslovu velikoga Stulli-

---

⁴ Rajmundo Đamanjić, *Nauk za dobro pisati...*, Venecija 1639, str. 54.

⁵ Vrijedi to i za naslove odjeljaka, npr. »Od ortografije jezika slovenskoga ili načina pisanja« u uvodnome dijelu Mikaljina rječnika.

jeva rječnika iz 1806. godine *Rječosložje slovinsko-italijansko-latinško*. Valja dodati i da u Dalmaciji narodni preporod nije započeo pod ilirskim imenom nego upravo slovinskim. *Slovinsko* (odnosno *slavjansko*) ime bit će tako uporabljavano u krugu oko Božidara Petranovića.

U autora drugih književnojezičnih koncepcija *slovinski/slovenski* rjeđi je, ali ne i neprisutan. Nalazimo ga u naslovu poznatoga djela Rafaela Levakovića *Azbukividnjak slovinskij iže općenitum načinom psalterić nazivajetse*, pisanoga hibridnim književnojezičnim tipom i objavljenoga 1629. godine.

Na sjeverozapadnom je hrvatskom području naziv *slovinski/slovenski* imao drukčije značenje i drukčiju sudbinu. Već smo naznačili da je u ekavaca iskaz *slovenski*. U kajkavskih je autora 16. i 17. stoljeća naziv *slovenski* imao značenje 'kajkavski'. Čitamo ga u prvoj tiskanoj kajkavskoj knjizi Ivana Pergošića *Dekretum (slovenski; s varijantom: na slovijenski jezik)*, u naslovima najpoznatijih djela Antuna Vramca *Kronika vezda znovič spravljena kratka slovenskim jezikom* (1578) i *Poštila na vse leto po nedelne dni vezda znovič spravljena slovenskim jezikom* (1586), u više sintagmi u Predgovoru *Svetim evangelijomima* Nikole Krajačevića (*slovenskem jezikom; slovensčina; pravo slovensko zagrebečko slovo; iz knjig slovenskeh*) i, posebno, u naslovu prvoga kajkavskoga rječnika *Dikcionar ili reči slovenske* Jurja Habelića iz 1670. godine. Možemo zaključiti da naziv *slovenski* ima precizno značenje – 'kajkavski', te ograničenu uporabu i vremenski (16. i 17. stoljeće) i prostorno (*Slovenski orsag* ili banska Hrvatska).

Ilirski ili *ilirički*, odnosno *lingua Illyrica*, naziv je koji nalazimo u naslovima brojnih značajnih hrvatskih jezikoslovnih djela, od prve hrvatske tiskane gramatike preko rječnika i gramatika čiji su autori isusovci (Bartol Kašić, Ardelio Della Bella, Franjo Sušnik – Andrija Jambrešić, Jakov Mikalja), franjevci (Tomo Babić, Lovro Šitović, Matija Petar Katančić) i pavlini (Ivan Belostenec – Andrija Mužar – Jeronim Orlović), u rukopisnim rječnicima (Adam Patačić), pa i u slavonskih gramatičara koji su inače davali prednost nazivu *slavonski* (u Blaža Tadijanovića *ilirski* je u naslovu, u Matije Antuna Reljkovića *ilirski/ilirički* u tekstu gramatike), ali i u velikom broju uvodnih tekstova književnih djela (Filip Grabovac, Antun Kanižlić, Antun Ivanošić). Vidimo da ga rabe u svojim djelima pripadnici svih katoličkih redova koji su svojim djelima obogatili starije hrvatsko jezikoslovlje. Dakle, nije termin neke ekskluzivne skupine, nego je raširen među autorima različitih vremena i mjesta stvaranja, s različitim književnim i književnojezičnim koncepcijama. Početkom 19. stoljeća, u predvečerje narodnoga preporoda, *ilirski* je jezik u naslovima rječnika (Josip Voltić), gramatika (Šime Starčević, Franjo Marija Appendini, Ignjat Alojzije Brlić, u čijoj je gramatici uočeno kolebanje između naziva: *slavonski – ilirski – naški jezik*) i pravopisa (Josip Završnik).

Uporaba toga naziva kulminira u vrijeme narodnoga preporoda. Naime, povije-

sna zabluda o istosti slavenskoga i ilirskoga osnova je za pridavanje ilirskoga imena ne samo nacionalnome književnom jeziku nego i ustanovama od nacionalnoga značenja – Matici ilirskoj, ilirskim čitaonicama, te najznačajnijem kulturnom glasilu, *Danici ilirskoj*. Matica ilirska tek će 1874. godine promijeniti svoje ime u današnje – Matica hrvatska, a i ilirske će čitaonice postati hrvatske čitaonice. Također je i nastavni predmet koji je poučavao hrvatski jezik i hrvatsku književnost bio nazvan *ilirskim jezikom*, premda su se neki nastavnici potpisivali kao Fran Kurelac – učitelj *narodnoga jezika*.

Jezikoslovni priručnici u naslovu imaju ilirsko ime. Među gramatikama izdvajamo sljedeće: *Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga* (1836) i *Ilirska slovnica* (1854) Vjekoslava Babukića, *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike* (1839) Antuna Mažuranića, *Ilirska slovnica* Frana Volarića (1854), *Skladnja ilirskoga jezika* (1859) Adolfa Vebera Tkalčevića...

Uskoro po tom drugi, ali i ti isti jezikoslovci objavljuju gramatike s hrvatskim imenom jezika, npr. *Oblici književne hrvastine* (1865) Vinka Pacela, ali i *Slovnica Hèrvatska* (1859) Antuna Mažuranića, *Slovnica hrvatska za pučke učione* (1876) i *Slovnica hèrvatska za srednja učilišta* (1871) Adolfa Vebera Tkalčevića.

Što se rječnika tiče, i oni bivaju objavljivani s ilirskim imenom jezika, kao na primjer Richter–Ballmann–Fröhlichov *Ilirsko-nemački i nemačko-ilirski ruko-slovník* (1839. i 1840)⁶, te Mažuranić–Užarevićev *Deutsch-illirisches Wörterbuch / Němačko-ilirski slovar* (1842), na koji upozorava Ljudevit Gaj *Pozivom k predplati na pèrvi ilirski rěčnik ili slovar s organičkim pravopisom*, slijede Drobnićev *Ilirsko-němačko-talijanski mali rěčnik (sa osnovom gramatike ilirske)* (1846–1849)⁷ itd.

I uz druge se jezikoslovne teme veže ilirsko ime, pa tako ga nalazimo i u naslovu djela Đure Augustinovića *Misli o ilirskom pravopisu* (1846).

Vratimo se analizi naziva za hrvatski jezik. Iz povijesti je hrvatskoga književnog jezika razvidno da je i od *slovenskoga* i od *ilirskoga* češći naziv *hrvatski jezik*.

Uporabu naziva *hrvatski* valja posebno promotriti, i to ne samo zbog različitih oblika koji se javljaju (npr. *hrvatski*, *harvacki*, *hervacki*, *horvacki*, *rvacki*, *arvacki*...), nego i zbog različitih (širih i užih) značenja koja ti nazivi imaju za jezi-

---

⁶ Ilirsko je ime i u kasnijim rječničkim kompilacijama Rudolfa Frölicha Veselića 1853. i 1854. godine.

⁷ Slovenski leksik koji je Josip Drobnić (Drobnič) uključio u rukopis rječnika pregledao je Antun Mažuranić i tek ga dijelom ostavio za tiskani rječnik. Prateća je *ilirska* gramatika pak Babukićeva. Stoga je možda ovdje na početku moguće govoriti o nekoj široj koncepciji naziva *ilirski jezik* (koja bi dakle uključivala i slovenski jezik), ali u konačnici ona je istoznačnica za *hrvatski jezik*.

koslovce i starije hrvatske književnike: za hrvatski (književni) jezik, kajkavski, gradišćanskohrvatski ili čakavski.

U prvome značenju pokriva najšire područje, a javlja se u likovima *hrvatski*, *hrvacki*, *harvacki*, *hervacki*, *rvaski*, *rvacki*, *arvacki* bez prekida od najranijih zapisa do danas. Na te različite varijante upućuju i *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik* Vladimira Mažuranića iz 1922. godine s. v. *Hrvatini*: »U naših i inih slov. izvorih Hrvat(in), Harvat [...], Horvat(in) [...], ali i bez aspiracije Rvat(in), Arvat, Ervat itd., a prema tome nalazimo u izvorih, uz hrvatski, hrvacki, horvatski, još i rvatski, rvacki [...]«

U članku 1. *Vinodolskoga zakona* iz 1288. godine čitamo zapis *hrvatski*: »Žakan ubo ki za biskupom stoji v toj istoj crikvi – zove se hrvatski malik, a vlaški macarol«, dok je u članku 72. varijanta *hervatski*: »ako jest poslano od dvora, komu poslu se govori hervatski arsal«. Drugi značajan pravni tekst hrvatskoga srednjovjekovlja, *Razvod istarski*, na samome početku imenuje jezike na kojima se razvod piše: »jednoga latinskoga a drugoga nimškoga, a tretoga hrvackoga, da imamo vsaki na svoj orijinal pisat«, a i dalje se u tekstu naglašava usporednost triju jezika zapisa. Najčešći je pak navod iz *Zapisa popa Martinca* poslije Krbavske bitke 1493. godine »nalegoše na jazik harvacki«, s jasnom izjednačenošću jezika i naroda. Marko Marulić naslovljuje podulje svoj spjev o Juditi: *Libar Marka Marula Splitsanina u kom se uzdarži istorija svete udovice Judit u versih harvacki složena...*, a u tekstu, pa čak i u bilješkama, podsjeća da je ovu biblijsku legendu ispjevao na hrvatskom jeziku, npr. »Cilici harvatski se zove vričiće« (premda ima i sintagme kao »slovinjska slova«). Iz riječke Kožičičeve tiskare izlazi 1531. godine *Misal hrvacki*. Najveći pak zadarski pjesnik Petar Zoranić u *Planinama* nesretno uzdiše nad jezičnom nebrigom svojih suvremenika: »Ah nepomnjo i nehaju jazika harvackoga!«, iskazujući u posveti svojega djela prve jasne i promišljene purističke stavove u dugoj povijesti brige o čistoći hrvatskoga jezika.

Osim u djelima na čakavskom književnom jeziku, jezik se naziva hrvatskim i u djelima na štokavskom književnom jeziku, s različitim zapisima, npr. u *Elektri* Dominka Zlatarića (»hrvacki jezik govore«), *Cvitu razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* Filipa Grabovca (a u tekstu i »jezika rvaskoga«), u prvim novinama pisanim hrvatskim jezikom *Kraljski Dalmatin* s početka 19. stoljeća (»arvacki jezik«) i poslije u *Zori dalmatinskoj* (»Poziv svim ljubiteljima krasnoga i sladkoga hervatskoga jezika narodnoga nauka i napridka«)...

Posebno valja istaći da taj naziv upotrebljavaju i predstavnici hibridnoga književnojezičnoga tipa, a među njima bismo – možda – zbog njihove trodijalektalne književnojezične koncepcije mogli očekivati i neki naziv koji bi pokrивao šire područje. Ipak, sustavno nailazimo samo na *hrvatski jezik* (s brojnim varijantama), i to i u djelima iz protestantskoga i iz katoličkoga kruga. Rabe ga Anton Dalmatin i

Stipan Istrijan kada 1562. godine prevode *Prvi del Novoga testamenta*, te na naslovnica *Postile* iz 1568. godine: »potle u harvacki jazik iz latinskoga verno obraćeni i stumaćeni« te Konzulova *Katekizma* iz 1564. godine: »jedna malahna kniga [...] sada najprvo iz mnogih jazik v hrvacki iztumaćena«. U to vrijeme u jednome pismu Nikole Frankopana Tržačkoga čitamo sintagme: »hrvacki jezic, našimi pravimi hrvackimi slovi i hrvackim jezikom štampane«. Nasljeđuju ih u 17. stoljeću pripadnici ozaljskoga književnoga kruga, npr. Juraj Zrinski («na hervacki jezic protomaćite»), Petar Zrinski («iz ugarskoga na hrvacki naš jezic stumaćiti Adrijanskoga mora sirenu») i Ana Katarina Zrinska («hrvacki jezic»). Premda daleko od njih, istoj književnojezičnoj koncepciji pripadaju i Pavao Ritter Vitezović, koji sustavno koristi naziv hervatski («slavni hervatski jezic»; »hervatske riči»; zatim »hervatska ali slovinska rič«, ali i »ilirski«), te Juraj Križanić, čija sveslavenska jezična misao, pa niti isticanje ruskoga jezika, nisu rezultirali nekim slavenstvom motiviranim nazivom za hrvatski jezic, nego je upravo u njega uvijek *her-vacki*.

Drugo je značenje analiziranoga naziva 'kajkavski književni jezic' i zapis *horvatski*. U tome značenju naziv *horvatski* nalazimo gotovo u svih kajkavskih autora 18. i 19. stoljeća — književnika, propovjednika i autora gramatika (Juraja Muliha, Josipa Ernesta Matijevića, Josipa Đurkovečkoga, Tomaša Mikloušića, Ignaca Kristijanovića), dok su raniji autori upotrebljavali naziv slovenski. Prijelaz na taj naziv vidimo u usporednoj uporabi u naslovu jednoga djela s početka 18. stoljeća: *Od nasleđovanja Kristuševoga navuki osebujni. Spisani od velikoga duhovnoga navučitela Tomaša od Kempisa. Iz dijačkoga na horvacki ili slovenski jezic preobri-njeni...* (1719). Štefan Zagrebec pak u svojemu opsežnom djelu *Duhovna hrana* upotrebljava samo termin *horvatski jezic*, a László Hadrovics, koji je cjelokupno djelo analizirao, tvrdi: »za naziv slovenski jezic — koji se tako često upotrebljava kod ranijih pisaca — nisam našao nijednu potvrdu⁸. Valja dodati da su i nekajkavci za kajkavski upotrebljavali naziv *horvatski*, npr. slavonski književnik i gramatičar Matija Antun Reljković.

Ipak, proširimo li analizirani korpus djelima na gradišćanskohrvatskome jeziku, pokazuje se sustavna uporaba naziva *horvacki* upravo za jezic starijih gradišćanskohrvatskih katekizama i ostale nabožne literature. To su npr. *Horvacko evanjelje* iz 1732. godine, *Kratka sprava nauka keršćanskoga ... na horvacko stomaćena* Jurja Damšića iz 1744. (nazvan i *Horvatski šlabikar*), i *Horvatski katekizmuš aliti kratak nauk keršćanski* iz 1747. Taj je naziv i u naslovu prvoga kalendara gradišćanskih Hrvata: *Novi horvacki kalendar* iz 1806. godine. Premda se tu

---

⁸ László Hadrovics, Štefan Zagrebec — kajkavski umjetnik kompozicije i stila, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6, Zagreb 1982, str. 169–179, navod na str. 178.

radi o nazivu za gradišćanskohrvatski jezik, a analize tekstova pokazuju ne samo kajkavske nego i čakavske i štokavske sastojnice, za 17. i 18. stoljeće evidentan je utjecaj kajkavskoga književnoga kruga, pa i naziva za jezik.⁹

Lik *horvatski* ima još jedno značenje – ‘jezik čakavske dijalekatne osnove’. Nalazimo ga u Habelićevu *Zercalu marijanskom*, ali nema kolizije s nazivom za ‘jezik kajkavske dijalektalne osnove’, budući da Habelić za kajkavski upotrebljava naziv *slovenski*. Za Habelića su *horvatski* i *slovenski* »dviije verzije istoga pisanoga (književnog) jezika«¹⁰

Osim tih naziva za hrvatski jezik, pisana nam baština nudi još neke uže, ne uvijek s istim značenjima: *dalmatinski* (Faust Vrančić¹¹, Ivan Belostenec¹², Matija Antun Reljković¹³), *bosanski* (Bartol Kašić¹⁴, Jakov Mikalja¹⁵, Ivan Garličić¹⁶) i *slavonski* (Matija Antun Reljković, Marijan Lanosović¹⁷). U drugoj polovini 17. stoljeća leksikograf Juraj Habelić bilježi svoja imenovanja hrvatskih narječja i dija-

⁹ Usp. Alojz Jembrih, Juraj Damšić i njegov »Nauk kerščanski« (1744), Dodatak pretisku Damšićeva Katekizmuša, Željezo/Eisenstadt 1994.

¹⁰ Usp. Josip Vončina, *Jezična baština...*, 270. O ostalom Habelićevu nazivlju usp. str. 270–273.

¹¹ Za Fausta Vrančića znači ‘čakavski književni jezik’, a osnovica je srednjodalmatinski ikavski.

¹² Za Ivana Belostenca znači ‘južnohrvatski’, odnosno njegovi su dalmatinizmi (D.) leksemi »dalmatinske čakavske i štokavske provenijencije«. Usp. Josip Vončina, Leksikografski rad Ivana Belostenca, u *Jezičnopovijesne rasprave*, Zagreb 1979, st. 213–269, naročito str. 220–223.

¹³ Matija Antun Reljković u svojoj *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* spominje *ričnik dalmatinski*, misleći na Vrančićev rječnik, dakle na čakavski leksik.

¹⁴ Za Bartola Kašića znači ‘štokavski književni jezik’. Razlog za odstupanje od jezične koncepcije opisane u gramatici (1604) i taj odabir u *Ritualu rimskom* (1636) jest da je »najopćeniji«.

¹⁵ I za Jakova Mikalju znači ‘štokavski književni jezik’, ali je razlog za taj odabir da je »najljepši« (»la più bella«).

¹⁶ Ivan Garličić autor je prvoga slavonskoga katekizma s početka 18. stoljeća, u čijem, za ono vrijeme uobičajeno dugu naslovu, jezik čak dva puta imenuje *bosanski*: *Put nebeski ukazan čoviku od Boga po Svetoj Crkvi. To jest nauk karstjanski u kratku obilato i razborito istomačen u jezik bosanski po d[on] Ivanu Carličiću, župniku đakovačkom i misionaru Svete Skupštine svatru rasplodjenja Svete vire veoma koristan, ne samo ljudem svitovnjem nego još istom župnikom jezika bosanskoga* (Venecija 1707). Više v. u Emanuel Hoško, *Marijoliblje naših starih*, Rijeka 1992, str. 28–31.

¹⁷ U obojice autora ‘štokavski književni jezik’ posavske ikavske osnove.

lekata: *zagorski*, *majdački*, *solarski* i *tukavski*¹⁸, a Pavao Ritter Vitezović svoja: *slovenski*, *majdački*, *posavski*, *podravski* i *primorski*¹⁹. U 18. je stoljeću jasnu sliku dao Matija Antun Reljković: *slavonski*, *horvatski* i *dalmatinski*, sa značenjima koja smo već zabilježili.

Iz bogate hrvatske pisane baštine čitamo i neke opće nazive, koji nisu dosegli status termina, ali su bili česti samostalni atributi uz imenicu jezik: *domaći* (Dinko Ranjina), *domaći* (Ivan Pergošić, Maksimilijan Vrhovac), *domovinski* (Pavao Ritter Vitezović), *domorodni* (Antun Mihanović), *materinski* (Blaž Tadijanović), *narodni* (Kukuljević–Haulik–Bedečkovićev prijedlog Hrvatskomu saboru²⁰) te posebno *naš* i *naški* (uz imenicu *jezik* ili bez nje). Zastanimo na ovoj posljednjemu. Ako te zamjenice nemaju pretenzije da budu shvaćene kao termin, tada je njihova uporaba potpuno opravdana, za što nalazimo brojne potvrde gotovo od početaka hrvatske pismenosti, dakle ni s vremenskim ni s prostornim ograničenjem. U tome je afektivnome posvojnome značenju zamjenica *naš* uporabljena u *Juditi* Marka Marulića, gdje pjesnik u posveti izravno kaže da će poznatu biblijsku priču ispričati *našim* *jazikom*: »ulize mi na pamet da ju stumačim našim jazikom, neka ju budu razumiti i oni ki nisu naučni knjige latinske aliti dijačke«. Nalazimo je dalje i u *Životu nekoliko divic* Fausta Vrančića, gdje se spominju »naš jazik« i »ljudi našega jazika«, Hanibal Lucić zanosno uzvikuje »Dubrovniče, časti našega jazika!«, zatim je u djelima Šimuna Kožičića Benje (»da smo se sramovali mnogi našim jezikom«, »arhijerej našega jezika«), Dinka Ranjine (»prva svitlost našega jezika«), Franje Glavinića (»naš jazik jest težak«), Bartola Kašića (»odlučih ja pismo ovega Rituala ili Običajnika istomačiti naški«), Rajmunda Đamanjića (»među sadanjijem pisaocim od našega jezika«), Jakova Mikalje (»knjige našega jezika«), Lovre Šitovića (»jerbo mi neimamo gramatikah u naš jezik istomačenih«), Matije Antuna Reljkovića (»kod našega jezika«)... Drugi su sociolingvistički uvjeti za čestu uporabu sintagme *naš jezik* u 19. i 20. stoljeću, budući da se tako autoru omogućavalo izbjegavanje

---

¹⁸ Juraj Habdelić u Opomenku *Zercala marijanskog* (1662) imenuje sjeverne kajkavske govore *zagorskima*, jugozapadne kajkavske govore *majdačkima*, čakavsko narječje naziva *solarskim*, a štokavsko *tukavskim*.

¹⁹ Pavao Ritter Vitezović imenuje porijeklo svojih leksema u *Kronici* (1696), a ono se ne slaže s drugim jezikoslovnim zapisima, npr. s tridesetak godina starijima Habdelićevima. Za Vitezovića su sjeverozapadni kajkavski govori *slovenski*, a jugozapadni kajkavski govori *majdački*, štokavske navodi kao *posavske* i *podravske*, a čakavske kao *primorske*.

²⁰ Hrvatski je jezik prihvaćen »diplomatičkim« 1847. godine kao *narodni jezik*. Usp. Zlatko Vince, *Putovima...*, str. 266–268.

službenoga imenovanja jezika, o čemu će više riječi biti u drugome dijelu analize.

Rezimirajmo prvi dio analize.

Analiza pokazuje da imenovanje hrvatskoga jezika do narodnoga preporoda obilježava uporaba jednočlanoga naziva, a da su najčešći *hrvatski*, *slovenski* i *ilirski*, s brojnim varijantama, uvjetovanim jezičnim i izvanjezičnim razlozima. Jezični su razlozi razlikovnost osnovica dopreporodnih književnih jezika, pa se ostvaruju npr. razlike: *slovinški* – *slovenski*, *hrvacki* – *harvacki* – *hervacki*, te neusustavljenost pravopisa, što rezultira zapisima npr. *hrvatski* – *hrvacki*. Ne možemo zanemariti ni važnosti izvanjezičnih razloga, prvenstveno višestoljetne državne rascjepkanosti, što čitamo iz brojnosti užih naziva: *dalmatinski* – *horvatski* – *slavonski* – *bosanski*.

U razmatranu su vremenu rijetki složeni nazivi. Nalazimo ih najčešće u djelima samo jednoga autora i nikada nisu bili u široj uporabi. Tako Josip Đurkovečki upotrebljava naziv *jezik horvacko-slavinški*, Antun Mihanović *iliro-slavenski*, Matija Petar Katančić *jezik slavno-ilirički izgovora bosanskoga*, dok ga na latinskom Matija Magdalenić naziva *Sclavonico-Croatice*.

Od složenih je naziva češća uporaba dvaju naziva, ali bez obvezatnosti za složenicom. Tako npr. Ivan Tanclinger Zanotti u svojem rukopisnom rječniku piše »naš harvatski i slovinški jezik«, Pavao Ritter Vitezović ima »hervatsku ali slovinšku rič«, Filip Grabovac »jezik ilirički aliti rvacki«, Antun Kanižlić »ilirički iliti slovinški jezik«, a Josip Završnik »ilirički« uz »ilirinski jazik, slavenički« uz »slaveninski jazik«, i sl. U ovome kontekstu valja spomenuti i zaključak Hrvatskoga sabora iz 1845. godine o popunjavanju katedre za jezik hrvatsko-slavonski na zagrebačkoj Akademiji, te imenovanje Vjekoslava Babukića prvim pravim profesorom hrvatskoga jezika 16. lipnja 1846. godine.²¹

Složeni, dakle, nazivi nisu obilježili hrvatski jezik do druge polovine 19. stoljeća. Ipak, činjenice nas podsjećaju na zakonske propise o imenovanju jezika i na brojna jezikoslovna djela koja su slijedila, a *hrvatski* su jezik imenovala kao *hrvatski ili srpski*, *hrvatsko-srpski*, *hrvatskosrpski*...

Kada se dvočlani (i višečlani) nazivi počinju pojavljivati?

Prije svega valja reći da su se od sredine 19. stoljeća pojavljivali više desetljeća paralelno s jednočlanim nazivom *hrvatski jezik*.

Prva gramatika s dvojnim nazivom jezika jest gramatika Andrije Barića *Slovnica serbsko-ilirskoga jezika za decu u Dalmaciji i u druzih deržavah jugoslavjanskih*, izdana u Spljetu 1851. godine²². Slijedila je *Slovnica jezika Hrvatskoga ili*

---

²¹ Od 1832. godine Matija Smodek privatno je i besplatno predavao na Akademiji hrvatski jezik. Više v. u Zlatko Vince, *Putovima*..., str. 266.

²² Usp. Popis tiskanih hrvatskih gramatika do 1876 u Branka Tafra, *Gramatika u*

Srbskoga (1860) Vinka Pacela, autora koji će pet godina kasnije ipak svoj gramatički priručnik nazvati *Oblici književne hrvaštine*.

I autori rječnika različito imenuju hrvatski jezik u različitim svojim djelima. Tako pomorski leksikograf Božo Babić naslovljuje svoje prvo djelo *Morski rječnik hrvacko-srbski usporedjen sa italijanskijem jezikom od jednoga pomorca* 1870. godine, ali u naslovima svojih rječnika iz 1877. i 1878. godine jezik imenuje samo hrvatskim.

Ako se pogleda nazivlje za jezik uporabljavano u pojedinim hrvatskim glasilima 19. stoljeća, zanimljiva je situacija u zadarskim *Narodnim novinama*. Zlatko Vince sakupio je ove nazive: *slovinški*, *hrvatsko-srpski*, *hrvatski ili srpski*, *slavo-dalmatinski*, *slavjanodalmatinski*, *dalmatinski*, *hrvatski*, a u vladinim rješenjima i *ilirsko-dalmatinski jezik*, dok je narod svoj jezik pretežno zvao *hrvacki/arvacki jezik*.²³

Sve to pokazuje da pojavljivanje dvojnoga naziva za hrvatski jezik nije bilo bez otpora. Zastanimo na Starčeviću i Kukuljevićevu stavu. Naime, ilustrativne su epizode iz pedesetih godina s pripremama za Kuzmanićev prijevod jedne prirodoslovne knjige na hrvatski jezik te za tisak knjige Šime Ljubića. U prvome se slučaju u novosadskome *Srbskom dnevniku* pojavila sumnja da bi Hrvati mogli *srpskim jezikom* dobro prevesti tako zahtjevno znanstveno djelo, na što je žučno reagirao Ante Starčević iznoseći jasno razlikovanje hrvatskoga i srpskoga jezika, odnosno negirajući srpsko ime hrvatskome jeziku²⁴. U polemiku se dugim tekstom uključio Jovan Subotić, ističući između ostaloga da su dalmatinski Hrvati sa Srbima jedan narod, pa dakle i jedan jezik. U to je vrijeme Šime Ljubić pripremio za objavljivanje knjigu zamišljenu pod naslovom *Poviest narodne književnosti dalmatinske*. U kontekstu prethodne polemike Ivan Kukuljević Sakcinski prvo predlaže autoru naslov *Poviest dalmatinsko-hervatske književnosti*, a poslije preciznije *Poviest ili historija hrvatske književnosti*, čime bi se izbjeglo bilo kakvo asociiranje dalmatinske književnosti kao srpske. Slijedila je Klun–Karadžićeva anketa te Karadžićevi tekstovi iz šezdesetih godina, gdje je bio jasan stav da su svi štokavci Srbi, pa i štokavsko narječje pripada isključivo srpskome jeziku, na što su opet uslijedili i odgovori na hrvatskoj strani. Tada se pojavljuju i napisi o »*slavjano-dalmatinskom jeziku*«, na što hrvatski kulturni poslenici glasno reagiraju²⁵.

Hrvata i Vjekoslav Babukić, Zagreb 1993, str. 181–186.

²³ Zlatko Vince, *Putovima...*, str. 519.

²⁴ Od Starčevićeva se stava Ljudevit Gaj jasno ogradio govoreći o »braći Srbima i srpstvu kao glavnom temelju jugoslavenske ili ilirske narodnosti«. Više v. u Zlatko Vince, *Putovima...*, str. 282–308, navod na str. 286.

²⁵ O »slavjano-dalmatinskom jeziku« više v. u Zlatko Vince, *Putovima...*, str. 486–491.

Zašto *hrvatsko-srpski* ili *srpsko-hrvatski* ne može biti dobar naziv, jednostavno objašnjava Mihovil Pavlinović: »Ali da ja, svoj hrvatski jezik nazovem hrvatsko-srpskim jezikom, to je od mene pitati: ili da izpovjedim, da nemam vlastitog jezika, ili da mi je taj oplemenjen i popravljen smjesom srbskoga jezika«²⁶.

To su samo neke od reakcija sredinom 19. stoljeća na pokušaj izjednačavanja hrvatskoga i srpskoga jezika, odnosno na zaobilaženje hrvatskoga imena jezika.

Niti za drugu polovinu 19. stoljeća ne možemo reći da je obilježava isključivo dvojni naziv za jezik. Naime, brojna su značajna djela hrvatskoga jezikoslovlja naslovljena hrvatskim imenom. Uz već spomenuta to su i izdanja *Oblika* (1879) i *Sintakse hrvatskoga jezika* (1881) Mirka Divkovića, objedinjena pod naslovom *Hrvatske gramatike*.

Također kada se pogleda hrvatska leksikografija u cjelini, vidi se da je većina rječnika u naslovu imala hrvatsko ime, a među njima su i najznačajniji rječnici 19. stoljeća: Šulekov *Njemačko-hrvatski rječnik* (1860), te njegov još poznatiji *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja* (1874–75). U naslovu *Rječnika lečničkoga nazivlja* Ivana Dežmana iz 1868. godine nije, istina, vidljiv naziv jezika, ali jest u podjeli rječnika na Njemačko-hrvatski dio, odnosno Hrvatsko-njemački dio. Sljedeće je pak godine tiskan Filipović–Deželić–Modecov *Novi rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika*. I tako dalje.

Valja pogledati i neke propise toga vremena, a svakako je najzanimljiviji *Naredbenik za kraljevsko hrvatsko-ugarsko domobranstvo*, objavljen 1871. godine u Šulekovu prijevodu. Naime, naredbenikom je određen domobranski zapovjedni jezik za ugarsku državu – mađarski, a »u kraljevini hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj hrvatski jezik je zapovjedni jezik domobranski«. I u vojničkim rječnicima iz 1900. i 1903. godine dio je naslovljen kao »magjarsko-hrvatski«, odnosno »hrvatsko-magjarski dio«.

S druge pak strane u tome je vremenu tiskan i veći broj djela s dvojnim nazivom jezika²⁷. Među njima je svakako najznačajniji veliki projekt Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti – *Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*.

Konac 19. i početak 20. stoljeća obilježava nova generacija jezikoslovaca i njihova kapitalna djela. Naime, Ivan Broz, Franjo Iveković i Tomo Maretić izdaju pravopis, rječnik i gramatiku, koji sljedećih desetljeća imaju kodifikacijsku vrijednost. Što se naziva jezika tiče, to se lijepo vidi iz naslova. To su Brozov *Hrvatski pravopis* (1892) i Broz–Ivekovićev *Rječnik hrvatskoga jezika* (1901), te Maretićeva *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1899), dok je skra-

---

²⁶ Mihovil Pavlinović, *Hrvatski razgovori*, Zadar 1877, str. 177.

²⁷ O nazivu *srpskohrvatski* i sl. usp. Marija Turk, Komentar uz tekst K. H. Meyera, u Karl H. Meyer, *Čakavština otoka Krka*, Rijeka 1996, str. 101–102.

čena školska gramatika naslovljena kao *Gramatika hrvatskoga jezika*²⁸.

Iz toga vremena izdvajamo jedno promišljanje o mogućnostima imenovanja jezika. Marcel Kušar piše krajem 19. stoljeća u svojoj *Povijesti razvitka našega jezika*: »Bilo je do danas više pokušaja, da se ta dva imena sliju u jedno, ali nijedan nije još pošao za rukom. U prošlom vijeku bili su skrojili na zapadu naše domovine njeko ime koje je imalo da u sebi obuhvaća obadva naziva hrvacki i srpski, a to je jezik ilirski. [...] Bolje od ovoga je nadjevak jezik slovinski«²⁹. Kušar ipak, u skladu sa svojim vremenom, ali uz određenu modifikaciju, predlaže »hrvacki ili srpski ili srpski ili hrvacki, hrvacko-srpski ili srpsko-hrvacki (ako se uzme, da je drugi dio komposicije vazda važniji od prvoga), koja bi se sastavina mogla tada smatrati tako zvanom usporednom sastavinom. [...] Megju nama, čini mi se da bi još zgodnije bilo, da ga zovemo naški«³⁰, uspoređujući to s načinom na koji su Grci nazvali svoj jezik: *koinē* 'zajednički'.

Zaustavimo se na tome prijedlogu. Potpuno je razumljivo da nas izrazita nepreciznost imena *naški* ne može zadovoljiti, ali valja se podsjetiti da je često upravo taj "termin" omogućavao izbjegavanje nezgrapnih sintagmi i složenica *hrvatski ili srpski*, *hrvatsko-srpski*, ili *hrvatskosrpski*.

Kroz kakva je sve različita imenovanja hrvatski jezik prošao u našem, 20. stoljeću, mogu, bar djelomično, pokazati sljedeći primjeri. Tako Lujo Vojnović 1911. godine analizira jedno pismo iz 1667. godine i pokazuje da je to »pravi tip familijarnoga pisanja Dubrovčana u srpskohrvatsko-dubrovačkom dijalektu«³¹. Hrvatski je jezik toga pisma nazvan *srpskohrvatsko-dubrovačkim dijalektom*, a napomenimo da je baš te iste godine Nikola Andrić objavio svoj *Branič jezika hrvatskoga*. Godine 1914. provodi se Skerličeva Anketa o južnom ili istočnom narečju u srpsko-hrvatskoj književnosti.

Nakon Prvoga svjetskog rata Hrvatska je u novome državnome ustrojstvu. U skladu je s time i pojačan jezični unitarizam. Novo je značajno Maretićevo djelo naslovljeno *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik* (1924), a nakon 32 godine izlazi i dugo očekivano drugo izdanje gramatike. Na pravopisnome je planu važeća uredba naslovljena Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine

---

²⁸ To je naslov samo prvoga izdanja, dok su neka kasnija imala višečlane nazive, npr. *Hrvatska ili srpska gramatika*, ³1906, ⁴1913...

²⁹ Marcel Kušar, *Povijest razvitka našega jezika hrvackoga ili srpskoga od najdavnijih vremena do danas*, Dubrovnik 1884, str. 223.

³⁰ Marcel Kušar, *Povijest razvitka...*, str. 224. *Naškim* hrvatski jezik, između ostalih, nazivaju i Bartol Kašić u predgovoru *Rituala rimskoga* 1604. godine, i Alojzije Ignjat Brlić u *Grammatik der illyrischen Sprache*, 1883, str. V.

³¹ Lujo Vojnović, *Književni časovi*, 1911, str. 52.

S. H. S., iz 1929. godine, koja govori o jedinstvenom *srpskohrvatskom jeziku*. U Hrvatskoj je u uporabi Boranićev *Pravopis hrvatskoga ili srpskog jezika*. Ali, jezik može imati i višečlani naziv, shodno državnome ustrojstvu — *jezik srpskohrvatskoslovenački*. Nalazimo ga u naslovu jednoga jezikoslovnoga djela Franje Poljanca — *Istorija srpskohrvatskoslovenačkog književnog jezika* (1936).

I opet je uočljiv otpor. Istovremeno postoji časopis *Hrvatski jezik*, a javljaju se i autori koji jasno pokazuju da su hrvatski i srpski dva jezika, kao npr. Petar Guberina i Kruno Krstić u knjižici *Razlike između hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1940).

U vrijeme Drugoga svjetskoga rata osnovan je u Zagrebu Hrvatski državni ured za jezik / Ured za hrvatski jezik, te donesena Zakonska odredba o hrvatskom jeziku. Izlazi *Hrvatski pravopis*, zatim *Nacrt hrvatske slovnice* Blaža Jurišića...³² U to vrijeme i AVNOJ također omogućuje hrvatskome narodu pravo na *hrvatski jezik*.

Ali, već 1953. godine organizirana je Anketa o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa, s jasnim unitarističkim polazištem, da bi se sljedeće godine potpisao Novosadski dogovor. Za naziv jezika najznačajnija je druga točka: »U nazivu jezika nužno je uvijek u službenoj upotrebi istaći oba njegova sastavna dijela.« Pravopisna je komisija izradila *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* 1960. godine, a otpočeo je rad i na *Rječniku hrvatskosrpskoga književnog jezika*. Problem nije bio samo naziv jezika, ali je on bio itekako važan. Naime, odgovor na sve osjetnije jačanje unitarizma bila je Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika iz 1967. godine. Uslijedile su burne političke reakcije na jednoj strani, ali i rad na temeljnim standardizacijskim priručnicima za hrvatski jezik na drugoj strani (*Hrvatski pravopis* 1971. itd.). Naziv jezika koji se ubuduće nalazi u naslovima jezikoslovnih priručnika u skladu je s ustavnom odredbom o jeziku iz 1972. godine — *hrvatski književni jezik*. Od svih je zasigurno najznačajniji projekt Akademijine velike gramatike.

Osamdesete su godine obilježene polemičkim tonovima o nazivu hrvatskoga jezika, jezikoslovnim priručnicima³³ te hrvatskom književnom jeziku u javnoj uporabi³⁴.

---

³² Više v. u Marko Samardžija, *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb 1993.

³³ Naročito je udar bio na dvama jezikoslovnim priručnicima koji su u naslovu imali različit naziv jezika: na *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnog jezika* iz 1979. i *Pravopisnom priručniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* iz 1986. godine.

³⁴ O nazivu i položaju hrvatskoga jezika posljednjih pedeset godina usp. Stjepan Babić, *Hrvatski jezik u političkom vrtlogu*, Zagreb 1990.

Devedesete su godine donijele novo državno ustrojstvo i novu ustavnu odredbu o jeziku – *hrvatski jezik*.

A upravo je hrvatski jezik onaj naziv koji je, kako pokazuje i ova analiza, kontinuirano u uporabi od prvih zapisa do danas.

The names for the Croatian language
from the first written text till today

Summary

From the first written text in the Croatian language until today it is possible to see many different names for the Croatian language. A great number of terms was used till the Croatian national cultural movement in the 19th century. The article deals with the following terms: *hrvatski* (*harvacki, hervacki, horvacki, rvacki, rvaski, arvaski...*), *slověnski* (*slovinski, slovenski...*), *ilirski* (*iliricki*), and also *dalmatinski, bosanski* and *slavonski*. At that time composite names like *horvatsko-slavinški* or *ilirko-slavenski* are very rare. Our analysis shows that there was no composite names like *hrvatski ili srpski jezik* (*Croatian or Serbian language*) or *hrvatskosrpski jezik* (*Croato-Serbian language*) until the middle of the 19th century. *Hrvatski jezik* (*Croatian language*) is the name continually used from the first written text till today.